

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті представлено теоретичний аналіз поняття професійної самосвідомості. Обґрунтовано структурну модель професійної самосвідомості практичного психолога та описано зміст складових професійної Я-концепції спеціаліста у процесі професіоналізації, викладені підходи до розуміння поняття самосвідомості дозволили визначити поняття «професійна самосвідомість» практичного психолога як міжсистемну взаємодію трьох підструктур: когнітивної – знання можливостей у Я-досягненнях; афективної – емоційно-ціннісне самоставлення і поведінкової – уміння раціоналізувати професійні поведінкові дії.

Ключові слова: *самосвідомість, професійна самосвідомість, Я-концепція, структура професійної Я-концепції.*

Постановка проблеми.

Підходи до розуміння поняття професійної самосвідомості вже певною мірою склалися в сучасній філософській, педагогічній, психологічній науковій думці та широко представлені в літературі в зазначених аспектах.

При цьому проблема професійної самосвідомості психолога у системі післядипломної освіти не була предметом самостійного дослідження. В основному питання професійної самосвідомості психолога-практика розглядаються науковцями в розрізі професійного самовизначення, професійної ідентичності, професійної адаптації. Щодо визначення психологічних особливостей розвитку професійної самосвідомості практичного психолога у системі післядипломної освіти спостерігається незначна кількість розробок даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загальнопсихологічні та методологічні аспекти професійної самосвідомості досліджували у своїх роботах К. О. Альбуханова-Славська, Р. Бернс, І. В. Вачков, Л. С. Виготський, І. С. Кон, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, А. В. Петровський, Н. І. Пов'якель, К. Роджерс, В. В. Столін, Л. Г. Терлецька, П. А. Шавір та інші вітчизняні і зарубіжні дослідники.

Дослідження проблеми професійної самосвідомості проводиться дослідниками у різних напрямках. Один напрямок вивчення пов'язує Я і професію (Я «вбирає» професію, професійна самосвідомість структурується в ній через усвідомлення своєї приналежності до професійної спільноти, визначення відповідності професійним еталонам і професійним ролям, визнання в професійній групі, через усвідомлення своїх індивідуальних способів вирішення професійних задач, власного стилю у роботі). Другий напрямок більш динамічний (Я «будує» професію, змінюється в ній у часі, професійна самосвідомість функціонально здійснюється через побудову образу майбутнього результату діяльності, формування професійних планів, визначення вектора самовдосконалення і професійних перспектив). У третьому діалогічному напрямі професійна самосвідомість визначається як «процес, який має діалогічну форму не завжди усвідомленого діалогу із самим собою». Професійна самосвідомість формується на основі співставлення образу професії з Я-концепцією на певному етапі розвитку особистості під впливом способу життя, який вимагає від людини самоконтролю і рефлексії власних вчинків і дій, прийняття повної відповідальності за них. Вихідні уявлення Я-концепції і образу майбутньої професії задають зміст професійної самосвідомості, які продукують особистіно-значимі образи функціонального Я.

Мета статті: обґрунтувати поняття «професійна самосвідомість» та визначити структурну модель професійної Я-концепції психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В літературних джерелах можна зустріти численні трактування поняття професійної самосвідомості, при цьому єдиного визначення, якого б дотримувалась більшість авторів, немає.

Так, Г. П. Щедровицький визначає професійну самосвідомість як діяльнісно організовану свідомість. На думку А. К. Маркової, професійна самосвідомість включає: усвідомлення людиною норм, правил, моделей своєї професії, як еталонів для усвідомлення своїх якостей; усвідомлення даних якостей у інших людей, порівняння себе з колегами; врахування оцінки себе професіонала з боку колег; самооцінювання людиною своїх окремих сторін – розуміння себе, своєї професійної поведінки, а також емоційного самоствавлення і оцінювання себе. За визначенням дослідниці, професійна самосвідомість спирається на професійну самооцінку – ретроспективну, актуальну, потенційну, ідеальну; позитивне оцінювання себе в цілому, визначення своїх позитивних якостей, перспектив, що приводить до позитивної Я-концепції. При цьому, як вказує А. К. Маркова, у процесі професіоналізації змінюється і професійна самосвідомість. Вона розширюється, змінюються самі критерії оцінювання своїх професійних можливостей.

П. А. Шавір визначає професійну самосвідомість як вибірккову діяльність самосвідомості, яка підпорядковується завданню професійного самовизначення. У найбільш узагальненому вигляді вона проявляється в усвідомленні себе суб'єктом майбутньої професійної діяльності. Професійне самовизначення прийнято розглядати через вибір і реалізацію способу взаємодії з навколишнім світом і знаходження змісту в даній діяльності.

Очевидним у даних визначеннях є те, що професійна самосвідомість розглядається авторами як діяльнісно організована свідомість, що проявляється в усвідомленні своїх професійних потенціалів (особистісних якостей, змісту професії, приналежності до професійної спільноти); самооцінюванні (професійних якостей, професійної поведінки, відношення інших до себе) та плануванні напрямку саморозвитку. Дослідники відмічають, що професійна самосвідомість змінюється у процесі професіоналізації.

Поряд з цим ряд вчених описують професійну самосвідомість як цілісний, неперервний процес, що має структурну будову. У роботах Л. М. Мітіної, І. В. Вачкова підкреслюється, що структура професійної самосвідомості педагога у загальних рисах співпадає із структурою самосвідомості особистості і представляє собою поєднання трьох підструктур: когнітивного (узагальнена система уявлень суб'єкта про себе, яка утворюється у результаті процесів усвідомлення себе в педагогічній діяльності, в педагогічному спілкуванні і особистісному розвитку), афективного (сукупність трьох видів ставлень: до системи своїх педагогічних дій, задач, засобів, способів досягнення цих цілей, до результатів роботи; до системи міжособистісних відносин; до своїх професійно значимих якостей), поведінкового (задоволеність собою і своєю професійною діяльністю).

У дослідженнях А. О. Деркач і О. В. Москаленко виділені функціональні й структурні компоненти професійної самосвідомості: когнітивний, що реалізується в самопізнанні; мотиваційний, що реалізується в самоактуалізації; емоційний, що реалізується в саморозумінні; операційний, що реалізується в саморегуляції.

У сучасних дисертаційних дослідженнях з проблем розвитку та формування професійної самосвідомості працівників соціономічних професій поняття професійної самосвідомості трактується як особливий феномен людської психіки, яка обумовлює саморегуляцію особистістю своїх дій у професійній сфері на основі пізнання професійних вимог, своїх професійних можливостей і емоційного відношення до себе як до суб'єкта професійної діяльності (С. В. Васківська); як наявність у особистості здатності до рефлексії власних професійних здібностей, інтересів, мотивів професійного навчання та діяльності, оцінку своєї відповідності задачам і вимогам певної професійної діяльності, переживання цієї відповідності у формі задоволеності обраною професією (А. Г. Самойлова), як форма свідомості особистості,

яка становить собою психічне утворення, що інтегрує професійні знання і вміння, які структуруються у певні програми професійних дій, а також знання людини про себе саму, як представника певної професійної групи (Н. Ф. Шевченко); як творче ставлення до аксіології та феноменології фаху, особистісну самореалізацію, а також уміння втілювати власні переконання у професійній діяльності (Н. І. Мащенко).

Аналізуючи описані вище формулювання поняття «професійної самосвідомості» у науковій літературі, нам не вдалось відшукати чітке та однозначне визначення самого терміну. На нашу думку, це пов'язано з декількома причинами: 1) в залежності від предмета вивчення професійної самосвідомості: психологічні категорії, перш за все, пов'язані з психологічними особливостями розвитку; педагогічні категорії більшою мірою пов'язують розвиток професійної самосвідомості з процесом професіоналізації; 2) в залежності від використання поняття, що включає як процесуальні, так і структурні характеристики.

Не меншою складністю для аналізу виступило й те, що у більшості джерел поняття «професійної самосвідомості» використовується як тотожне, синонімічне багатьом близьким за значенням поняттям. Так, проблема розвитку професійної самосвідомості розкривається у ряді робіт через поняття професійна Я-концепція (І. В. Вачков, Л. М. Мітіна); професіоналізм (В. В. Буткевич, Є. О. Клімов, А. К. Маркова), професійна компетентність (М. Н. Карпетова), професійна майстерність (Н. Г. Бакланова, А. О. Деркач), професійне становлення (Є. Ф. Зеєр, А. Р. Фонарев), професійне самовизначення (Т. В. Кудрявцев).

На проблемах неузгодженості поглядів, що висвітлюють феномен самосвідомості і зокрема професійної самосвідомості, наголошують Л. С. Виготський, А. А. Налчаджян, В. В. Столін. У роботах вчених висвітлюються питання неузгодженості поглядів на прояви професійної самосвідомості, її функцій, етапів формування, співвідношення з свідомістю тощо. Неузгодженість, на думку дослідників, існує не лише стосовно глобальних проблем психології самосвідомості, але і щодо їх окремих моментів. Існують розбіжності у поглядах щодо зв'язку між поняттями «образ Я», «Я-концепція» і «самосвідомість». Два останні досить часто використовують як синоніми, хоча, на думку психологів, перший термін можна розглядати як похідне від другого. Дещо складнішу ситуацію спостерігаємо у співвідношеннях Я-концепції і образу Я. Їх також одні дослідники вважають синонімами, тоді як інші образ Я визнають когнітивним компонентом Я-концепції, а ще одні образ Я вживають як цілісне уявлення людини про себе, в той час як під Я-концепцією розуміють лише певну його (образу Я) модель.

Загальний аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблема розвитку професійної самосвідомості розробляється на теоретико-методологічних рівнях вивчення самосвідомості особистості.

Дослідження самосвідомості базуються на теоретичних положеннях, які зводяться до чотирьох основних джерел: основоположні підходи У. Джеймса; символічний інтракціонізм в роботах Ч. Кулі, Дж. Міда; уявлення про ідентичність, розвинені Е. Еріксоном; феноменалістична психологія в роботах К. Роджерса.

У сучасній психології під самосвідомістю розуміють сукупність психічних процесів, за допомогою яких людина усвідомлює себе. У результаті такого усвідомлення людина отримує ряд уявлень про себе, цілісна система яких формує Я-концепцію особистості.

Ключовим у самосвідомості є виділення Я-індивіда, яке визнається як результат виділення людиною себе із оточуючого середовища, що дозволяє відчувати себе суб'єктом своїх фізичних і психічних станів, дій і процесів, переживати свою цілісність і тотожність із самим собою по відношенню до свого минулого, теперішнього і майбутнього.

Особливий психологічний феномен Я-індивіда є основою для формування образу Я і Я-концепції. Образ Я виступає як система знань про себе, які мають різну ступінь усвідомленості і диференційованості, які функціонують у нерозривній єдності. Я-концепція розглядається як функціонування знань суб'єкта про себе на більш високому рівні – як складна, ієрархічно організована, узагальнена і стійка система, що має, разом з тим, динамічний характер.

У той же час, самосвідомість має динамічні характеристики, зміст яких полягає у сприйнятті особистістю багаточисельних власних «образів» у різних ситуаціях, діяльності і поведінці, у всіх формах взаємодії з іншими людьми і в поєднанні цих образів у єдине цілісне утворення – уявлення, а у подальшому і розуміння свого власного Я як суб'єкта, що відрізняється від інших суб'єктів. У результаті розгортання актів самосвідомості, які стають все більш складними, по мірі збільшення числа образів, що інтегруються в уявлення про себе, формується все більш досконалий, глибокий і адекватний образ власного Я.

У структурному відношенні динамічні характеристики самосвідомості представляють собою системне поєднання трьох сторін – когнітивної, афективної і поведінкової.

Викладені підходи до розуміння поняття самосвідомості дозволили визначити поняття «професійна самосвідомість» практичного психолога як міжсистемну взаємодію трьох підструктур: когнітивної – знання можливостей у Я-досягненнях; афективної – емоційно-ціннісне самоставлення і поведінкової – уміння раціоналізувати професійні поведінкові дії. Кожна підструктура професійної само-

свідомості має специфічні характеристики, що визначають саморозвиток особистості в професійній діяльності, сприяють професійному розвитку і в цілому формують професійну Я-концепцію практичного психолога.

Таким чином, поняття професійної самосвідомості ми розглядаємо як інтегральну модель професійної Я-концепції практичного психолога, яка має ієрархічну структуру, що складається із компонентів, модальностей та виконує відповідні функції. Загальна структура професійної самосвідомості практичного психолога представлена на рисунку 1.

Детальніше зупинимось на розумінні основних складових професійної Я-концепції у запропонованій моделі.

Когнітивний компонент професійної Я-концепції формує систему знань практичного психолога про себе як особистість та як професіонала. Дані знання базуються на об'єктивних чи суб'єктивних уявленнях практичного психолога про себе при оцінній думці інших. При цьому знання можуть бути істинними чи хибними. Це залежить від того, наскільки практичний психолог реально оцінює свої особистісні і професійні якості, можливості та ін., при цьому він співставляє знання про себе із оцінкою його знань іншими. Іншими словами, відбувається процес самоопису образу Я психолога, де самоопис ми розуміємо як спосіб характеризування неповторності кожної особистості через набір її окремих рис і властивостей. Саме так відбувається процес самопізнання практичним психологом своїх можливостей у професійних Я-досягненнях. Здійснюючи самопізнання, досліджуючи самого себе, психолог робить свідому оцінку своїх вчинків і себе в цілому. Процес самопізнання повинен розкривати не тільки те, як психолог одержує знання про себе, як розвиває ці знання, а й те, як ці знання особистості про себе співвідносяться із соціальними вимогами й нормами. Пізнання себе як фахівця здійснюється не тільки через зіставлення з іншими психологами, а й через спілкування з клієнтами, що дозволяє йому ще глибше пізнавати свої професійні можливості. Таким чином, за допомогою самопізнання формується безліч елементів узагальненого образу себе як практичного психолога і професіонала. Образ Я практичного психолога ми розуміємо як систему уявлень суб'єкта про себе як про професіонала, що утворюється в результаті процесу самопізнання і складається із чотирьох взаємозалежних та взаємодоповнюючих уявлень: 1) уявлення про свої особистісні і професійні здібності і можливості; 2) уявлення про себе як про суб'єкта професійної та особистісної взаємодії з іншими людьми; 3) уявлення про себе як практичного психолога у даний час; 4) уявлення про себе як професіонала у майбутньому, яким бажає стати.

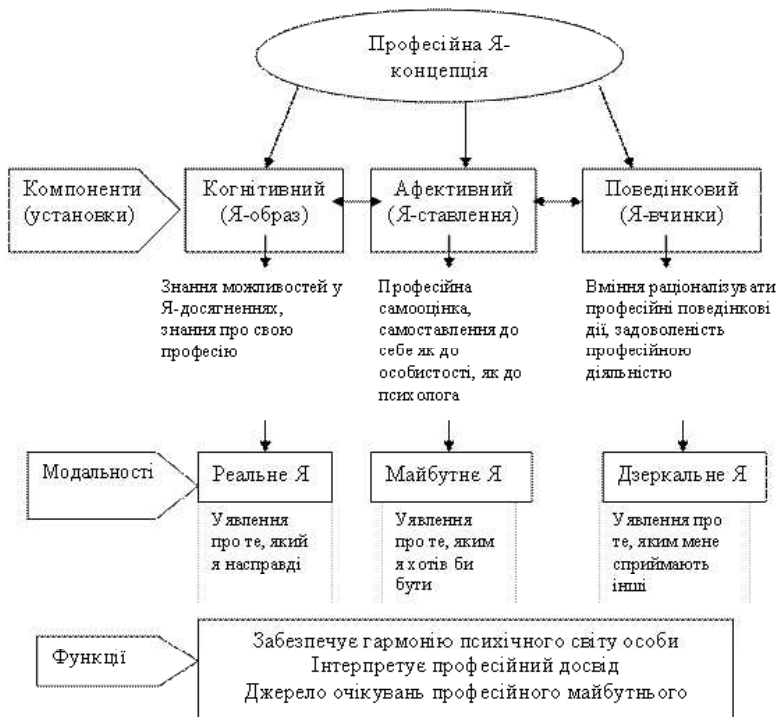

Рис. 1 Структурна модель професійної самосвідомості практичного психолога

Когнітивний компонент професійної самосвідомості практичного психолога також включає в себе знання про професію та її вимоги до особистості. Їх можна конкретизувати таким чином: розуміння психологом норм і правил своєї професії; уявлення про конкретні цілі та завдання діяльності практичного психолога; уявлення про методи та організації праці практичного психолога; уявлення про свій посадовий статус; уявлення про перспективи свого розвитку. Ці знання є основою для усвідомлення своїх якостей, а також закладають основи професійного світогляду, особистісної концепції професійної взаємодії, з якої буде виходити фахівець у своїй діяльності.

Отже, загальне розуміння когнітивного компоненту професійної самосвідомості ми представляємо як уміння практичного психолога здійснювати саморегуляцію міжособового професійного спілкування, де знання Я, як суб'єкта професійної діяльності, забезпечує усвідомлення практичним психологом себе в якості приналежності до певної системи професійної діяльності. У процесі створення власного уявлення про себе – в різних професійних ситуаціях, з урахуванням відгуків і думок колег – складається стійка Я-концепція спеціаліста, що надає або не надає йому почуття професійної упевненості в собі.

Очевидним є те, що адекватно сформований образ Я є базою для розвитку афективного та поведінкового компонентів професійної самосвідомості.

Афективний компонент професійної Я-концепції полягає у самооцінці практичним психологом розвитку власного Я у професійній діяльності, самооцінці професійних дій та самооцінці ставлень значимих інших до професійного образу Я і його результатів діяльності. Самооцінка відображає ступінь розвитку у нього почуття самоповаги, відчуття власної цінності і позитивного ставлення до всього того, що входить до сфери його професійного Я. Для розвитку професійної Я-концепції у фахівця важливого значення набуває адекватна самооцінка, так як низька самооцінка передбачає неприйняття себе, самозаперечення, негативне ставлення до своєї особистості. Напротивагу, завищена самооцінка передбачає необ'єктивну оцінку своїх можливостей і професійних дій, певною мірою егоїстичні тенденції, зверхнє ставлення до інших, навіть, можливо, зневагу та авторитарні відносини. Для формування адекватної самооцінки практичного психолога необхідно: зіставлення образу реального Я з образом ідеального Я, інтеріоризація соціальних реакцій, оцінювання успішності своїх професійних дій крізь призму ідентичності. Центральним у формуванні самооцінки, на наш погляд, є самоставлення практичного психолога, яке розуміємо як узагальнене утворення, що відображає більш чи менш стійку міру позитивності чи негативності ставлення психолога до самого себе у системі професійної діяльності.

Афективний компонент професійної Я-концепції практичного психолога включає уміння здійснювати саморегуляцію міжособистого професійного спілкування та розкривається в емоційно насиченому оцінюванні практичним психологом власних здібностей, минулих і майбутніх досягнень, а також в уявленні про те, як його оцінюють інші спеціалісти.

Таким чином, афективний компонент професійної самосвідомості практичного психолога визначається сукупністю наступних характеристик: параметри самооцінки (ступінь адекватності, рівень); ставлення до себе як до особистості, як до практичного психолога (приймання-неприйняття себе як особистості, практичного психо-

лога, самоповага); ставлення до оцінок інших; ставлення до своєї професії.

Поведінковий компонент реалізується через уміння раціоналізувати професійні поведінкові дії, що виявляється у цілеспрямованих діях, що мають на меті досягнення професійних цілей. Цілі можуть визначатися як середовищем, так і самим суб'єктом. Ступінь їхньої об'єктивності, актуальності й відповідності соціальним вимогам позначається на самоусвідомленні практичним психологом своїх професійних дій.

Центральним регулятором поведінкового компонента професійної самосвідомості є саморегуляція. Професійний розвиток вимагає від людини особливих форм особистісної регуляції, таких як: ініціатива, відповідальність, свідоме подолання важких ситуацій у співвідношенні з тривалими, перспективними цілями. Для професійного становлення та розвитку практичного психолога необхідним є свідоме прагнення до саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення, яке неможливе без саморегуляції.

Особливу роль у розвитку професійної самосвідомості відіграють рефлексивні дії. Процес рефлексії доповнюється і збагачується процесами зворотного зв'язку, що дозволяє практичному психологу коригувати свою діяльність і спілкування, довільно керувати своєю поведінкою. Результатом процесу рефлексії є зміна і розвиток індивідуальної свідомості. Поєднання здатності до довільної саморегуляції, рефлексії та самовдосконалення знаходять своє відображення у феномені самоактуалізації. Ми вважаємо, що самоактуалізацію можна розглядати як прояв здатності до саморегуляції, що знаходить своє вираження через поведінку. Потреба в самоактуалізації є важливою складовою особистості практичного психолога, так як може розглядатися як показник зрілості особистості фахівця і як умова досягнення високого професіоналізму. Згідно з теорією А. Маслоу, самоактуалізовані люди прагнуть до реалізації вищих цінностей, які виступають для них як життєво важливі потреби. Саме ці цінності є основоположними для практичного психолога, так як надання допомоги іншим у процесі професійної діяльності неможливе без опори на вищі цінності. Необхідно відзначити, що прагнення до самоактуалізації відображає і мотиваційно-цільовий аспект розвитку професійної самосвідомості (А. О. Деркач, О. В. Москаленко). Саме самоактуалізовані особистості повністю реалізують все, на що вони здатні, досягають намічених вершин і приймають на себе відповідальність за свої дії, завжди вибирають рух вперед, вміють долати перешкоди.

Отже, наявність прагнення до самоактуалізації є найважливішим показником поведінкового компонента професійної самосвідомості практичного психолога, що відображає в собі такі значимі аспекти, які сприяють розвитку професійної самосвідомості, як здат-

ність до рефлексії, довільної саморегуляції, прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, мотиваційно-цільовий аспект та ін.

Погоджуючись з Л. М. Мітіною, яка виділяє як основний механізм поведінкової підструктури професійної самосвідомості педагога задоволеність професійною діяльністю, вважаємо за можливе в якості показника поведінкової підструктури професійної самосвідомості практичного психолога розглядати задоволеність своєю професійною діяльністю.

Разом з тим, основні складові структури професійної самосвідомості практичного психолога існують, з однієї сторони, достатньо автономно і представляють собою розвиваючі підсистеми професійної діяльності, а з іншої – знаходяться у тісному взаємозв'язку, взаємообумовлюють і доповнюють одна одну.

Також професійну самосвідомість практичного психолога ми розглядаємо як процес, що має наступні характеристики: по спрямованості – конструктивна, деструктивна; як процес по усвідомленні – адекватна, неадекватна. Конструктивна спрямованість професійної самосвідомості практичного психолога визначає вектор розвитку психолога у професійній діяльності. В основі деструктивної спрямованості лежать адаптивні механізми професійної поведінки психолога, що проявляються у пасивному підпорядкуванні зовнішнім обставинам. Адекватність, як характеристика процесу професійної самосвідомості, вказує на ступінь узгодженості когнітивного і афективного компонентів самосвідомості при пошуку нових можливостей для самореалізації у професійній діяльності.

Отже, викладені підходи до розуміння поняття самосвідомості дозволили визначити поняття «професійна самосвідомість» практичного психолога як міжсистемну взаємодію трьох підструктур: когнітивної – знання можливостей у Я-досягненнях; афективної – емоційно-ціннісне самоствавлення і поведінкової – уміння раціоналізувати професійні поведінкові дії. Де когнітивний компонент формує систему знань практичного психолога про себе як особистість та як професіонала; афективний – полягає у самооцінці практичним психологом розвитку власного Я у професійній діяльності, самооцінці професійних дій та самооцінці ставлень значимих інших до професійного образу Я і його результатів діяльності; поведінковий – виявляється у цілеспрямованих діях, що мають на меті досягнення професійних цілей. Кожна підструктура професійної самосвідомості має специфічні характеристики, що визначають саморозвиток особистості в професійній діяльності, сприяють професійному розвитку і в цілому формують професійну Я-концепцію практичного психолога.

Дослідження особливостей розвитку професійної самосвідомості психолога у системі післядипломної освіти – є **перспективним напрямком подальшого дослідження.**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альбуханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / В. А. Лекторский; АН СССР. Ин-т психологии. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
2. Вачков И. В., Гриншпун И. Б., Пряжников Н. С. Введение в профессию психолог / И. В. Вачков, И. Б. Гриншпун, Н. С. Пряжников. – Москва-Воронеж: Моск. психолого-социального ин-та, 2002. – 255 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. / Л. С. Выготский // Гл. ред. А. В. Запорожец. – Т. 3. Проблемы развития психики / под ред. А. М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1983. – 367 с.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессий / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург, 1997. – 243 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – М., 1996. – 400 с.
6. Кон И. С. Категория Я в психологии / И. С. Кон // Психологический журнал. – Т.2. – 1981. – № 3 – С. 55 – 67.
7. Максименко С. Д., Боришевський М. Й. Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження / С. Д. Максименко, М. Й. Боришевський – К., 1999. – 210 с.
8. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М., 1996. – 309 с.
9. Митина Л. М. Формирование профессионального самосознания учителя / Л. М. Митина // Вопросы психологии – 1990. – № 3. – С. 45 – 68.
10. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Основы теоретической психологии / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М., 1998. – 528 с.
11. Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження / За ред. С. Д. Максименка, М. Й. Боришевського. – К., 1999 – 285 с.
12. Психология самосознания. Хрестоматия : Под. редакц. Д. Я. Райгородского. – Самара: БАХРАХ-М, 2007. – 672с.
13. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – М.: МГУ, 1983. – 284 с.

REFERENCES

1. Al'buhanova-Slavskaja K. A. Dejatel'nost' i psihologija lichnosti / V. A. Lektorskij; AN SSSR. In-t psihologii. – M. : Nauka, 1980. – 335 s.
2. Vachkov I. V., Grinshpun I. B., Prjazhnikov N. S. Vvedenie v professiju psiholog / I. V. Vachkov, I. B. Grinshpun, N. S. Prjazhnikov. – Moskva-Voronezh: Mosk. psihologo-social'nogo in-ta, 2002. – 255 s.
3. Vygotskij L. S. Sbranie sochinenij: V 6-ti t. / L. S. Vygotskij // Gl. red. A. V. Zaporozhec. – T. 3. Problemy razvitija psihiki / pod red. A. M. Matjushkina. – M.: Pedagogika, 1983. – 367 s.

4. Zeer Je. F. Psihologija professij / Je. F. Zeer. – Ekaterinburg, 1997. – 243 s.
5. Klimov E. A. Psihologija professionala / E. A. Klimov. – M., 1996. – 400 s.
6. Kon I. S. Kategorija Ja v psihologii / I. S. Kon // Psihologicheskij zhurnal. – T.2. – 1981. – № 3 – S. 55 – 67.
7. Maksimenko S. D., Borishevs'kij M. J. Psihologija samosvidomosti: istorija, suchasnij stan ta perspektivi doslidzhennja / S. D. Maksimenko, M. J. Borishevs'kij – K., 1999. – 210 s.
8. Markova A. K. Psihologija professionalizma / A. K. Markova. – M., 1996. – 309 s.
9. Mitina L. M. Formirovanie professional'nogo samosoznaniya uchitelja / L. M. Mitina // Voprosy psihologii – 1990. – № 3. – S. 45 – 68.
10. Petrovskij A. V., Jaroshevskij M. G. Osnovy teoreticheskoy psihologii / A. V. Petrovskij, M. G. Jaroshevskij. – M., 1998. – 528 s.
11. Psihologija samosvidomosti: istorija, suchasnij stan ta perspektivi doslidzhennja / Za red. S. D. Maksimenka, M. J. Borishevs'kogo. – K., 1999 – 285 s.
12. Psihologija samosoznaniya. Hrestomatija : Pod. redakc. D. Ja. Rajgorodskogo. – Samara: BAHRAH-M, 2007. – 672s.
13. Stolin V. V. Samosoznanie lichnosti / V. V. Stolin. – M.: MGU, 1983. – 284 s.

УДК 159.9

КЛЕЦ Л. А.

*Житомирский областной институт последипломного образования,
г. Житомир*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье представлен теоретический анализ понятия профессионального самосознания. Обоснованно структурную модель профессионального самосознания практического психолога и описано содержание составляющих профессиональной Я-концепции специалиста в процессе профессионализации. Изложенные подходы к пониманию понятия самосознания позволили определить понятие «профессиональное самосознание» психолога как межсистемного взаимодействия трех подструктур: когнитивной – знание возможностей в Я-достижениях; аффективной - эмоционально-ценностное самоотношение и поведенческой - умение рационализировать профессиональные поведенческие действия.

Ключевые слова: самосознание, профессиональное самосознание, Я-концепция, структура профессиональной Я-концепции.

UDC 159.9

KLOYTS L.A.

Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate Education, Zhytomyr

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS
OF PRACTICAL PSYCHOLOGIST'S PROFESSIONAL
CONSCIOUSNESS IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE
EDUCATION**

In the article an author presents the theoretical analysis of the concept of professional consciousness. Substantiated the structural model of practical psychologist's professional consciousness and described content components of professional self-concept by expert in the process of professional growth. Approaches to understanding the concept of identity allowed to define the concept of "professional self-concept" of psychologist as intersystem interaction of three substructures: cognitive – knowledge of opportunities in self-achievement; affective – emotional and behavioral self-relation valuable – the ability to streamline professional behavioral action.

Key words: *consciousness, professional consciousness, Self- conception, the structure of professional self-concept.*

Матеріал надійшов до редакції: 14.05.2015